

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 07.02.2022
Published /Yayınlanma 29.03.2022
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Karaoğlu, F. (2022). Aydınlanma sürecinde Nietzsche ve eleştirel teorisinin yorumsal analizi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(81), 446-455.
<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3006>

Öğretim Görevlisi Fatma KARAOĞLU

<https://orcid.org/0000-0002-2367-8215>

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Giresun / TÜRKİYE

AYDINLANMA SÜRECİNDE NİETZSCHE ve ELEŞTİREL TEORİSİNİN YORUMSAL ANALİZİ

THE INTERPRETATIONAL ANALYSIS OF NIETZSCHE AND THEIR CRITICAL THEORY IN THE ENLIGHTENMENT PROCESS

Issue/Sayı: 81

Volume/Cilt: 9

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

ÖZET

Bu makalenin konusu, aydınlanma sürecinin dinsel anlayışlardan seküler akla kayan bireysellik temasını çağdaşlarından farklı bir bakış açısı ile yorumlayan, bireyin kendisi üzerinde egemenlik kurmasına dayalı olan düşüncesi ile Nietzsche felsefesini ortaya koymaktır. Makalenin amacı, Aydınlanmanın ve modernlik eksenli yapıların eleştirel çözümlemesini sunan bir felsefe geleneği oluşturan; Aydınlanma eleştirisini 'akıl' temelli ele alan Eleştirel Teorisyenlerden Adorno, Horkheimer ve Habermas eksenli bir çerçevede inceleyerek, onların Nietzscheyi olumlayan ve aynı zamanda eleştiren yönlerini açığa çıkarma amacı taşımaktadır. Makalede yöntem olarak literatür taraması seçilmiştir. Nietzsche'nin birey merkezli felsefesi, hınc ahlakı, iktidar istenci, üst insan, perspektivizm ve bencidönüş öğretileri doğrultusunda ele alınan yönleriyle incelenmiş, modernizmin özneliği yok etmeye yönelik riskine karşı, postmodern bir çıkışa zemin hazırlayarak birey düşüncesini yeniden canlandırmıştır. Nietzsche'nin amacı, nedensellik çizgisinde sorgulama yoluyla temel değer biçimlerini hayatın içine yerleştirme ve bunlara olumlu bir anlam yükleme düşüncesidir. Bu amaçla sanat, estetik ve mite dair söylemleri ile iz sürmeyi sürdürmektedir. Ancak bunu yaparken yazgısını seven ve kaderine razı olan bir bakış açısıyla kendi felsefesinin aksini iddia eden bir yolculuğa sürüklenmiş, mite ve sanata açılan yolu modern dünyanın sancularına yönelik tamamlanamamış bir proje olarak kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, Aydınlanma Süreci, Eleştirel Teori, Nietzsche.

ABSTRACT

The subject of this article is to reveal Nietzsche's philosophy, which interprets the individuality theme of the enlightenment process, which shifts from religious understandings to secular minds, with a different perspective from its contemporaries, and which is based on the individual's dominance over himself. The aim of the article is to establish a philosophical tradition that presents the critical analysis of the Enlightenment and modernity-oriented structures; By examining the Enlightenment critique on the basis of 'reason', Adorno, Horkheimer, and Habermas, one of the Critical Theorists, aims to reveal their positive and critical aspects of Nietzsche. A literature review was chosen as the method in the article. Nietzsche's individual-centered philosophy has been examined in terms of the morality of resentment, will to power, superhuman, perspectivism, and eternal return teachings, and has revived the individual thought by preparing the ground for a postmodern exit against the risk of modernism to destroy subjectivity. Nietzsche's aim is to put basic value forms into life and to give a positive meaning to them through questioning the line of causality. For this purpose, it is to continue to follow with its discourses on art, aesthetics, and myth. However, while doing this, he was dragged into a journey claiming the opposite of his own philosophy with a perspective that loved his destiny and accepted his fate, and his path to myth and art remained as an unfinished project for the pains of the modern World.

Keywords: Public Relations, Enlightenment Process, Critical Theory, Nietzsche.

1. GİRİŞ

Aydınlanma ve modernleşme süreci, aklın sekülerliğine dayalı bir anlayışla yola çıkmasına rağmen, birçok problemi beraberinde getirmiştir. Modern toplum özne kavramının inişe geçmesine zemin hazırlamıştır. Metafizik ve din, epistemolojik güvenilirlik nedenlerini uzun bir süredir yitirmiş olduğu için Aydınlanmanın ilerlemeye olan inancı sorgulanmaya başlamıştır. Metafizik ve dinsel dünya anlayışlarının yerine, seküler bir anlayış koyma girişimi bireye yönelik güçlük ve tehditkâr durumlara da yol açmıştır. Nietzsche'nin bu süreç içindeki serüveni, çağdaşlarından farklı olarak öne sürdüğü sav ve bir dizi kavram bakımından dönüm noktası olagelmıştır. O'nun felsefesi, düşünce bazında ve dönemsel süreçlerde değişkenlik arz etmesine rağmen temelde bireyselliği esas almakta, bireyin kendisi üzerinde egemenlik kurmasına dayanan bir savdan hareket etmektedir. Bu savın ne şekilde ve hangi yollarla gerçekleştirileceği ise O'nun temel sorunsalı olmuştur. Tıpkı yaşamı gibi bir dizi çelişkiye sahne olan Nietzsche'nin felsefesi temelde bilgi, ahlak, kültür, çıkar, ideoloji, us üzerine şekillenir. Ayrıca dinin giderek dünyevi bir hal alması ve cinsellik üzerindeki dinsel denetimlerin dönüşmesi, Onun öğretilerinde etkili olmuş önemli temalar olarak görülebilir. Zaman zaman düşünce bazında kaymalar yaşayıp tutarsızlığı anımsatan bir çizgide olsa da Nietzsche felsefesi her bakımdan, üzerinden iki yüzyıl gibi uzun bir süre geçmesine rağmen günümüze ışık tutar niteliktedir.

Çalışmanın temel argümanı, bilgi ve iktidar egemenliğindeki toplumsal kurumların oluşumunda bireyin yaşadığı çelişkileri, açmazları ve çıkmaz sokakları Nietzsche felsefesi ile ele alıp nedenlerine dair iz sürebilmektir. Eleştirel Teori, ilk dönem düşünürlerinin Nietzsche'yi ele alarak olumlayan, aynı zamanda eleştiren yönlerini vurgulamak üzere hazırlanan çalışma, Adorno, Horkheimer ve Habermas eksenli bir çerçeve çizmektedir.

2. NİETZSCHE'NİN SERÜVENİNİN BAŞLANGIÇ NOKTASI VE DEĞERLERİ “YERİNDEN ETME GİRİŞİMİ”

Nietzsche, zorlu serüvenine Ahlakın soykütüğü'nü çıkarma girişimi ile başlar. O'na göre ahlak, bir göstergeler, hiyeroglifler ve gizler şebekesidir; iddia ettiğinden azını da fazlasını da söylemektedir. Nietzsche'nin bunu yaparak asıl vurgulamak istediği şey, ahlakların metafizik ve dinsel öğretiler, özgül tarihsel bağlamlar ve siyasi mücadelelere göre nasıl yerleştirildiğini göstermektir (Poole, 1993, 158). Nietzsche bu bilinçten hareketle, bireysel ve toplumsal hayata egemen olan kültürel kalıntıları ele almakla işe başlar. Çünkü bunların anlaşılması, güçlerine direnmek için gereklidir ve soykütüğü bu anlamda önem arz etmektedir.

Ayrıca soykütük yöntemi, ahlaki işleyim ilkesinin bildik bir şekilde tabi olanın, güçsüzün ve ikiyüzlünün dışavurumu olduğunu açığa çıkartır. Bu anlamda ideolojiler, inanç yanlışlıkları ya da hataları değil, daha çok sahici duygu ve eylemin düzenli bir biçimde hatalı temsilleridir. İdeolojiler, istemenin gerçek koşullarını yanlış ahlak tabakası altında maskeler (Stauth ve Bryan, 2005, 97). Buradan kasıt, gerçekliğin toplumsal tarih olarak kurgu biçiminde üretildiği ve zihnin verili örgütlenmesinin nasıl yapılandırıldığı düşüncesi ise, o halde Nietzsche'nin çelişkileri doğa üzerinde egemenlik kurma ve varoluşu koruma amacıyla oluşturulan bilgi ve ahlak öğretilerinin yarattığı nesnel yanılsamanın üzerine kuruludur denilebilir. Nietzsche'nin yaşam felsefesine şöyle bir göz atıldığında ne derece birey merkezci olduğu ve kurguya dayalı öğretileri hiç tereddütsüz yerinden etme girişimine başvuracağı açıktır.

Nietzsche, ahlaka yönelik varsayımlarının ardından mite yönelik girişimini yapar ve bu durumu şöyle ifade etmektedir.

“Bizim doyurulmamış tarihsel kültürümüzün devasa tarihsel ihtiyacı, öteki sayısız kültürlerden birinin etrafında toplanma, bilgiye duyulan tüketici arzu-tüm bunlar eğer mitin yitirilmesine, mitik yuvanın yitirilmesine işaret etmiyorsa neye işaret eder?” (Habermas, 1982, 27).

Nietzsche'nin savını izleyen süreçte mite ne şekilde başvuracağını dile getirmediği evvel, ahlakın oluşumu hakkında öne sürdüğü iki durumdan bahsetmek gerekmektedir. Birincisi, kendisinin “köle” ya da “sürü” ahlakı dediği ahlakın öyküsüdür. Köle, eylemde bulunmayandır. Nefretini içselleştirir. Bu nefret süreklilik arz eder. Soylu insan ise eylemde bulunan, unutmaya gücüne sahip olandır. Hıncın gücü içe döndürüldüğünde dışa vurulması kabul edilmeyen duygular için bir özne yaratır (Poole, 1993, 164).

Hıncın, kinin, nedretin önemini ortaya koyar nitelikteki sözleri Nietzsche kendi söyleminde şöyle ifade etmektedir.

“Kendilerini dışa boşaltamayan tüm içgüdüler, içe döner; insanın içselleştirimi dediğim şeydir bu: İnsanın daha sonra “ruhu” denecek şeyi ilk kez yaratması böyle olmuştur. Kökeninde iki zar arasında

gerilmişçesine ince olan bütün bir iç dünya, dışa boşalmanın engellenmesi ölçüsünde kendisini geliştirmiş ve genişletmiştir, derinlik, genişlik ve yükseklik kazanmıştır...Düşmanlıktan, gaddarlıktan, zulmetmekten, saldırmaktan, değişmekten, yıkmaktan hoşlanma; tüm bunlar böylesi iç güdülerin sahiplerine karşı çevrilmiştir: “Vicdan Azabı’nın kökeni budur.” (Poole, 1993, 166).

Stauth’un ifade ettiği gibi, güçlü içgüdülerin boşaltılmasını önleme, intikam ve hınç duygularının bastırılması ve içe çevrilmesi, Batı felsefesinin çileciliğinin ifadesidir. Bu çerçevede içinde Hristiyanlık, hayata karşı hıncın başlangıç noktası olarak ortaya çıkar (Stauth ve Bryan, 2005, 113).

Weber’e göre Yahudilik intikam, çilecilik ise Hristiyan dinidir. Ahlakın ve zulmün birbirinin yerine geçebilir ve birbirinden ayırt edilemez hale geldiği düzey, Yahudilikte yaratılan ve Hristiyanlıkta geliştirilerek bir yönetim sistemi haline gelen hınç içgüdülerinin, bu dönüşümler ve biçim değiştirmeler mekanizmasının işlediği düzeydir. Hınç, işte bu düzey içerisinde tarihte yaratıcı bir kültürel güç aracı haline gelir. Ahlakın ve zulmün birbirinin yerine geçebilir ve birbirinden ayırt edilemez hale geldiği düzey, Yahudilikte yaratılan ve Hristiyanlıkta geliştirilerek bir yönetim sistemi haline gelen hınç içgüdülerinin bu dönüşümler ve biçim değiştirmeler mekanizmasının işlediği düzeydir (Stauth ve Bryan, 2005, 171). Buradan çıkan sonuçla Nietzsche’nin kültüre aslında bir gerçeklik bağlamında değil, yanılsama olarak baktığı düşünülebilir. Nietzsche, belki de bu bağlamda modern kültürel sistemlere bir eleştiri getirmektedir.

Nietzsche, Habermas’ın da ifade ettiği gibi miti devreye koyduğu çözüm reçetesini, Antik Yunan’ın muazzam dünyasını yansıtan Tragedyanın doğuşu ile betimlemek ister. Çünkü tarihsel kültürün içe dönüklüğünü bertaraf etmek estetik olarak yenilenmiş bir mitolojinin varlığı ile mümkündür (Habermas, 1990, 88).

Nietzsche, Antik Yunan mitolojisinden esinlenerek bu karşıtlığı sunmaktadır.

Dünya görüşlerinin gizli öğretisini tanrıları ile ifade eden ve bunu aynı zamanda gizli tutan Yunanlılar, kendilerinin sanatına çifte kaynak olarak iki tanrı çıkarmışlardır, Apollon ve Dionysos (Nietzsche, 2009a, 57).

Megill’in deyimi ile Apollon, bireylere biçim verici gücün sembolü iken, Dionysos cinselliğin, müziğin, esrikleşme ve kendinden geçişin simgesi olarak sunulur (Megill, 1998, 76). Öte yandan Apollon, ussallığın, düzenlemenin, disiplinin sembolü niteliğinde iken Dionysosçu kültürler, şiddet, cinsellik ve erotik yıkıcılığı dışa vurur. Nietzsche’nin Apollon ve Dionysos bağlantısı kurmasının temel sebebi, Stauth’a göre Prusya düzeninin yayılışı ile bağlantılandırılır. Yönetimsel denetimi ve Protestan bireyseli değerleri, yükselen kapitalist ekonomiyle birleştiren Prusya düzeni, O’na göre Dionysosçu arzular ve insan cinselliğinin gereksinimleri üzerinde hüküm süren Apolloncu disiplinin bir dışa vurumudur. Peki Nietzsche neden seçimini Antik Yunan tanrılarının karşıtlığını ifade etmekten yana yapmıştır? Sorunun cevabı Yunan siyaset ve sporunu nitelendiren rekabetçi mücadelede açığa kavuşur. Stauth’un ifadesiyle kişilerarası şiddet, toplumsal oyunlarda dışavurulabildiğinden ötürü, sağlıklı olarak nitelendirilen bireyleri yaratmaktadır. Oysa Hristiyanlık, şiddet arzularının ve duyguların yeterince dışa vurulamayacağı bir toplumsal ve ahlaki çevre üretmiştir. Bunun sebebi ise sahici tutkuyu, yanlış bir sevgi öğretisine tabi kılan bir dizi ritüel ve inancın berisinde gizlenmek zorunda kalmasıdır (Stauth ve Bryan, 2005, 69-70).

Deleuze’nin deyimi ile felsefenin yozlaşması Sokrates’le ortaya çıkar. O’nunla birlikte gönül rızası ve ustalıklı boyun eğen bir filozof tipi ortaya çıkar (Deleuze, 2005, 28). Nietzsche’nin Hristiyanlık inancına, ahlaki ve felsefi olana Sokrates’in gözünden bakmadığı ve O’nun öğretilerini tersine çevirmeyi planladığı açıktır. Buradan hareketle Batı kültürünün temel varsayımlarının çökmeye başladığı, dinsel-ahlaki değerlerin çözülmeye yüz tuttuğu bir durumun ifadesi olarak “Tanrı’nın Ölümü”nden bahseder. Bu vurguyu dile getirdiği Böyle Buyurdu Zerdüşt adlı eserinde şöyle der:

“Bir zamanlar, Tanrıya karşı çıkmak en büyük günahtı; lakin Tanrı öldü, onunla birlikte bu günahlar da öldü” (Nietzsche, 2009b, 184).

Nietzsche’ye göre Tanrının ölümü ve beraberinde gelen kriz, geçmişteki kurumlar dizisinin sahte yetkesine bir son verirken ahlaki eyleyenleri yeni ve tehlikeli bir macera için özgürleştiren, düşünsel ve ahlaki bir meydan okumadır (Stauth ve Bryan, 2005, 204).

Bu noktadan sonra Nietzsche, Megill’in ifade ettiği gibi, her türlü yaratıcı fikrini dışlayarak dünyayı bir sanat yapıtı olarak görmeye başlar. Fakat bu sanat yapıtı Tanrı’nın ölümünün yarattığı krizin sonucu olarak “kendi kendini doğuran” bir sanat yapıtıdır (Megill, 1998, 66). Kriz olgusu ise bir başka sonuca

karşılık gelir: Nihilizm. Poole'un söylemiyle Nietzsche'ye göre iki tür nihilizm vardır Aktif nihilizm, tinin artan iktidarının işareti iken pasif nihilizm, tinin iktidarının düşüşü ve gerilemesi anlamı taşımaktadır. Pasif olan, anlamlar şebekesinin kaybedildiği, kötümser nihilizm iken, aktif olan ahlakın yitirilmesini kabul etmekle birlikte onu karşılayan, onu bir kayıp gibi değil zafer misali gören, tinin bir başarısı ve özgürleşmesi olarak niteleyen nihilizmdir. Tutumu kötümserlik yerine neşeli bir tutumdur. Pozitif nihilizm efendi ahlakına bir dönüş değildir. Yeni değerler için bir çağrı olan, tümel değil tikel olan, eskilerin onaylanması olmayan, akıl tarafından keşfedilmeyip irade tarafından yaratılan bir nihilizmdir (Poole, 1993, 175).

Buraya kadar anlatılanlardan varılabilecek sonuç, aslında Nietzsche'nin Tanrı öldü keşfiyle, ahlakın kendisinin sorun haline geldiği varsayımdır. Stauth'un vurguladığı üzere Tanrının yokluğunda, intikam ve uzlaşma kurumunun eksikliği, değerlerin çökmesi ve nihilizm sorunuyla birlikte burjuva Alman kültürünü nitelendiren ikiyüzlülük karşısında, Nietzsche bir çözüm arayışı içine girmiştir. Bir bakıma kutsal geçerciliklerin yitirilmesinden yakınmayıp kültürün dönüşümünü ahlaka yeni bir temel oluşturma bağlamında ele almıştır (Stauth ve Bryan, 2005, 158).

3. NİETZSCHECİ ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

3.1. Estetik Bağlam-Perspektivizm-Güç İstenci-Bengi Dönüş-Üst İnsan

Nietzsche'ye göre benlik, emreden bir istem tarafından oluşmakta ve boyun eğdirilmiş yanlarının itaatkarlığından haz duymaktadır. Bunun temelinde istem özgürlüğü yatar ve bu da kendisini eylemde dışa vurur. Özgürlük duygusunu yaşantılar. Ama bu ahlakçıların anladığı mana da değil, sanatçıların yaratmaları gerektiği gibi bir yaratma özgürlüğüdür (Poole, 1993, 169). İşte bu yüzden Nietzsche Tanrı'nın ölümünü vurgulayarak estetik bağlamda yaratma felsefesi iddiasında bulunmuştur. Onun iddiası altında yatan ihtimal büyük olasılıkla sanatın toplumlar üzerindeki birleştirici-bütünleştirici gücüdür. Öte yandan muhtemel olarak Nietzsche'nin estetik bağlamla önerdiği çözümden kasıt, deneyim üzerinedir. Sanatta estetik yargıyı biçimlendireceğine, bireyi eylemin içine çekeceğine göre Nietzsche'nin bireyin duyularına ve deneyimlerine dayanan bilgiyi önemseyeceği muhakkaktır. Bu yorumu kanıtlar nitelikteki söz, O'nun "Şen Bilim" adlı eserinin birinci ana metninde yer alan 51. başlıkta, "Hakikatın Anlamında" verilmektedir.

"Kuşkuculuğun yanıtlayabileceğim herhangi bir biçimini kabul ederim: "Haydi sınavalım!" Oysa artık denemeye izin vermeyen şeyleri ve soruları duymak istemiyorum. Benim gözümde hakikatın anlamının sınırı burada." (Nietzsche, 2009c, 60).

Stauth'a göre, gündelik hayat, bilimsel bilgi ve pratiklerle dolup taşar, ama bilimin insanlara ne yapıp neyi yapmamasını söylememesinden ötürü, dünya güvenli değerlerden yoksun bırakılarak anlamsız kılınır. Böylece ussallaşma dünyanın çözüme kavuşturulmamış ve uzlaştırılmaz paradigmlar arasındaki mücadelenin nesnesi haline gelir (Stauth ve Bryan, 2005, 74). Nietzsche'nin anlamdan yoksun bu dünya karşısında perspektivizme yönelik bakış açısı önem kazanır.

Ahlaki öznelik dünya üzerine belli bir perspektifi içerir. Ahlaki özneliğin ötesine geçmek bu perspektifi değiştirmeyi de içerir (Poole, 1993, 170). Dolayısı ile Nietzsche için bir bakıma çokluk arayışı gereklidir. Stauth'un bu konudaki yargısı, Nietzsche'nin perspektivizm nosyonu sayesinde bireylerin, modern dünyanın açmazlarıyla kendi kendilerini kandırmaksızın yüzleşecekleri yönündedir (Stauth ve Bryan, 2005, 128).

Nietzsche'de Güç İstenci düşüncesi ise benlik kavramı ile ilgilidir. O'na göre benlik, duyuların, tutkuların ve düşüncelerin zemini olarak beden varoluşunu ve birleşme ihtiyacını öne sürer. Benlik, iktidar aracılığıyla birleşir. Çeşitli tutkular, arzular, ihtiyaçlar ve düşünceler; uyumluluk, tamamlayıcılık, gerilimlilik ilişkileri içinde var olur. Bu çeşitlilik, bunların arasında bir hiyerarşi ve tahakküm düzeni yerleştirildiği zaman birliğe dönüşür. Nietzsche, beden ile ilgili bu birleşme durumunu aşağıdaki gibi ifade etmektedir (Poole, 1993, 168):

"Hisseden, isteyen, düşünen bir şey varsa o da bedendir. Ama sonuçta beden de birleşme ihtiyacındadır. Beden, kendi başına bir benliğin birliğini oluşturamaz. Ne de bilinç, şu geç gelişen ve yüzeysel fenomen, yapabilir bu işi."

Nietzsche, usun, doğa üzerinde kurduğu tahakkümü, iktidar istencinin bir etkisi ve bundan dolayı gerçekliğin, düşünce ve eylem tarafından düzenlenmesinin bir sonucu olarak görmüştür. Nietzsche, tıpkı insana karşı çalışan hıncın, bedenin bir nevrozu oluşu gibi, bilimi de hayatın bir yadsımışı olarak, insana karşı çalışan insan isteminin şeyleşmiş bir biçimi olarak eleştirmiştir. Eyleyenlerin güçlü kılınmaları

siyasal ilişkiler yapısına ya da toplumsal iktidara, son olaraksa kişilerin bilinçli kendileşmeleri kültürel ya da ideolojik sisteme karşılık gelir. Karşılıklılığın yinelenen boyutları, toplum düzeyinde yinelenen kurumlar ve kurumsallaşma bazında yeniden üretilir. Nietzsche, burada eleştiri oklarını bilime çevirir. Bilginin, iktidarın aleti olarak işlediği yönündeki eleştirisi, insanın ve doğanın, insanlığın amaçlarına yabancılaşmış güçlerin tahakkümü altına sokulması yönünde bir düşünceye karşılık gelir. Ussal bilgiyi, iktidar, muktedir olma, kısıtlama olarak değerlendirir. Bilginin, kurumsallaşmış usçuluk olarak insana karşı bir intikam sıfatıyla dünya üzerinde egemenlik kurma etiğinin örgütlenmesinde önemli olduğunu, bu yönüyle kapitalizmle bağlantılı olduğunu öngörür (Stauth ve Bryan, 2005, 152).

Nietzsche, toplumsal bilinci daima bir sürü bilinci olarak görür. Bu durum öznelere arasılıktan uzaklaşmaya başkalarının yadsınması yoluyla kendini ortaya koymaya karşılık gelirken, bireyin geleceği için kendi kendini tahrip edici bir niteliğe de bürünmektedir (Poole, 1993, 179). Bu nedenle ahlaki özne bir yandan mükemmellik bir yandan dağılma tehlikesi ile yüzleşme durumunda kalabilir. Modern insanın açmazı zaten burada saklıdır. Bunu ortaya koymak için Nietzsche, “Böyle Buyurdu Zerdüşt” adlı eserinde mücadelesini gözler önüne seren bir modeli okuyucusuna sunar. Zerdüşt, kötülük ve ilahi ileti ile uzlaşma arasındaki durumun ifadesi sayılabilecek, Nietzsche’nin belki de en önemli ve kayda değer yaratımlarından bir tanesidir. Bir yandan acımasız dünyayı tanımak, bir yandansa onu kucaklamak gerektiği açısından vurgularıyla son derece önemli bir noktadadır. Bu durumu ifade eden Nietzsche’nin söylemlerinden bir tanesi;

“Evet kardeşlerim, yaratma oyunu için kutsal bir evet gerektir. Ruh artık kendi iradesini ister, dünyayı kaybetmiş olan kendi dünyası kazanır artık... Ve böyle buyurdu Zerdüşt” (Nietzsche, 2009b, 27).

Nietzsche, ahlakın ötesinde nasıl yaşanacağını bir alternatifi olarak “Ebedi Dönüş” öğretisini ortaya koyar. Deleuze’ye göre (diğer adı ile Bengi Dönüş); aynı olanın yinelenmesidir (Deleuze, 2005, 48). Yani erişilebilecek en yüksek olumlama ilkesinin ifadesidir denilebilir. Nietzsche, “Böyle Buyurdu Zerdüşt” adlı eserinde Bengi Dönüşten Üstinsan (Übermensch) olarak söz eder;

“Farkedin, size Üst insan’ı öğretiyorum! ‘Üstinsan’ arzın manasıdır. İradeniz demeli ki: Üstinsan yeryüzünün manası olmalı” der Nietzsche, Tanrı’nın ölümünden sonra Üst İnsanın yeryüzünün anlamı olduğunu söyler (Nietzsche, 2009c, 184).

Nietzsche’nin öğretilerinin peşisıra Heidegger ile bağlantısına yer vermek yerinde olacaktır. Nietzsche’nin totalleştirilmiş, kendi kendisini tüketen ideoloji eleştirisiyle kovaladığı amaca karşılık Heidegger’in felsefesi, estetik olarak yeniden canlandırılmış mitolojinin alanından felsefeye yönelik bir kaydırma girişimidir. Yani Nietzsche’nin nihilizme karşı bir hareket olarak sanatı ele alışına karşılık, Heidegger nihilizmin ortaya çıkmasını ve altilmesini metafiziğin başlangıcı ve sonu olarak betimlemek ister. Heidegger akli özbilinç olarak yorumlar. Böylece Heidegger’in akıl eleştirisi ile birlikte düşünüm gücü devreye girer. Heidegger’de kendi kendini aşan bir aklın paradoksal çabası, varlığın bölünmesini zihinde uyandıran acil bir düşünmeye dalma biçimine dönüşür. Bataille’in da Nietzsche’den yola çıkarak bir eleştiride bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Bataille, ilkel gücün izini sürer. Kurban etme törenleri ve cinsel aşkın sınır tecrübelerini tahlil yoluyla utancın, nefretin, şokun duygulanımsal reaksiyonlarını inceler. Nefret, iğrenme ve dehşet, şehvetle, cazibeyle, şiddetli arzu ile kaynaşır. Bu belirsizliğe maruz kalan bilinç, kavrayışın ötesindeki bir alana geçer. Bataille nihilizmi zora dayalı bir birikim sürecinin doğurgusu olarak kavrar (Küçük, 2011, 288).

Sonuç olarak Nietzsche’nin felsefesi, Batı metafiziğinin sonu anlamına geliyorsa bu felsefenin de sonunu getirecektir. Öyle ki anlamın ve anlamsızlığın ortaya çıkarılışında nihilizme saplanırcasına bir yol çizecektir. Heidegger’in aslında ortaya çıkarmaya çalıştığı sonuç, Nietzsche’nin felsefesini delilik benzeri bir yöne sürükleyecektir.

Nietzsche’nin zorlu serüveninde özellikle akla yönelik eleştirileri, Eleştirel Teori’nin ilk dönem düşünürlerinden Adorno ve Horkheimer’in aydınlanmanın diyalektiği ile ortaya koyulan süreçte kesişir.

3.2. Eleştirel Teori’nin Nietzsche Buluşması: Genel Çerçeve

Birinci kuşak Eleştirel Teori düşünürlerinin genel bakış açısı incelendiğinde, Nietzsche’nin düşüncelerini eleştiren yanlarına rağmen ağırlıklı olarak onu benimseyen ve kabul gören tarafları ağır bastığı sonucuna varılabilir. Martine Jay’a göre; Nietzsche’nin erken dönem eleştirel kuramcılar üzerindeki, özellikle de Horkheimer ve Adorno üzerindeki etkisi ancak son zamanlarda kabul edilir olmuştur. Bunun sebepleri Nietzsche’ye duyulan ilginin Fransa’da yeniden canlanması ve günümüz kültürlerinin post-modern bunalımıdır (Stauth ve Bryan, 2005, 222).

Horkheimer ve Adorno'nun görüşleri incelendiğinde Nietzsche'nin felsefesiyle yöndeşme içinde oldukları görülmektedir. Bu yöndeşme, Nietzsche, Horkheimer ve Adorno arasında; özellikle bilgi kuramı, ideoloji eleştirisi ve eleştirel kuramcılar arasında ussallaştırmanın algılanışı üzerinden ortaya konmaya çalışılacaktır. Öncelikli olarak Adorno, Horkheimer ve Habermas bağlantısında genel bir çerçeveye çizmek için şunları söylemek mümkündür. Horkheimer, Nietzsche'nin olguculuğun bilgi kuramsal varsayımlarına getirdiği eleştiriye takdir etmektedir. Nietzsche'nin olgucu bilgi ile Alman İmparatorluğu'nun devlet iktidarı arasındaki ilişkiyi kavradığını varsaymaktadır. Öte yandan Nietzsche'nin ussallaştırmanın tarihini doğanın ve insanın tahakküm altına alınması diye algılaması Horkheimer ve Adorno'nun Aydınlanma karşısındaki temel tutumlarıyla uyum göstermektedir. Bir başka nokta Nietzsche'nin Hristiyanlık eleştirisi ve daha özgül olarak da çilecilik üzerine gözlemlerinin ruhsal baskı ve kapitalizmin taleplerine ilişkin daha sonra geliştirilen eleştirel kuramsal düşüncenin temellerini hazırladığı yönündedir (Horkheimer vd, 2001, 209).

Ayrıca Eleştirel Teorinin üstyapı ve kültüre ilgilerinin temelinde de Nietzsche önemli yer teşkil eder. Hatta Nietzsche'nin estetizmi ve estetizm anlayışı, Eleştirel Teori düşünürlerinin yazı biçimlerini bile etkileyecek düzeydedir (Aschheim, 1994, 214).

Nietzsche'nin hiçbir filozofta olmadığı kadar kendi arzularının onaylanması yönündeki çabası ve bireyselliği ön plana çıkartan teması da Eleştirel Teori düşünürlerinden Adorno ve Horkheimer'in dikkatini çekmiştir. 1942'de Los Angeles'ta Adorno, Horkheimer, Pollock, Marcuse, Anders ve Nürnberg'in katılımıyla gerçekleşen, Nietzsche' de ihtiyaç ve kültür ilişkisine dair bir makalesinin tartışılması (Wiggershaus, 2001, 211), bu dikkat durumunu kanıtlar niteliktedir.

3.3. Eleştirel Teori'de Adorno-Nietzsche Bağlantısı

Adorno'nun Nietzsche'ye yönelik yazıları bağlamında O'nu hem olumlayan hem eleştiren yanlarıyla, Adorno'nun biçemi ve aforizma tarzındaki yazı biçiminin Nietzsche'den etkilendiğini söylemek mümkündür. Minima Moralia yapıtı bunu kanıtlar niteliktedir. Ancak Nietzsche'nin Adorno üzerindeki etkisi ihmal edilmiş olarak kalmıştır. Çünkü Adorno'nun 1933 yılında Kierkegaard üzerine kaleme aldığı yazı, kendi eserlerini etkileyen başat tinsel simanın Kierkegaard olduğu izlenimini yaratmaktadır (Wiggershaus, 2001, 222).

Adorno, Nietzsche' nin hayat felsefesinde bireyselliği ve özneyi temel almasını, toplumsal bağlamda göz ardı etmesine eleştiri getirmektedir. Minima Moralia'da bu durumu şöyle ifade etmektedir (Adorno, 2005, 126):

“Toplumsal iş bölümü, insana yüklenen işleri ne kadar kolaylaştırırsa da bir bumerang gibi dönüp onu vurur. Yetiler karşılıklı etkileşim içinde gelişmiştir; birbirlerinden koparıldığında körelmeye başlarlar”

Ayrıca Adorno, Nietzsche' nin bilinç ve deneyime dair düşüncesine şöyle bir eleştiri getirmektedir.

“Eskiden, öznenin o taşkın bolluk çağında, nesne seçimi konusunda estetik bir kayıtsızlıkla birlikte her türlü deneyimden anlam çıkarabilme yeteneği, nesnel dünya ile bağlantılı olmasını sağlıyordu; bu dünya, parçalarında bile, öznenin karşısına elbet bir hasım gibi ama yine de dolaysız ve anlamlı bir şey olarak çıkıyordu. Ama eşyanın yabancılaşmış egemenliği karşısında öznenin teslim bayrağını çekmeye yöneldiği bir evrede, her yerde değer ya da güzellik bulma hevesi, öznenin hem eleştirel yetilerini hem de bunların ayrılmaz bir yönü olan olumlayıcı hayal gücünü bir yana bıraktığını gösterir.” (Adorno, 2005, 79).

Adorno'nun Nietzsche'yi yer yer destekleyen yer yer eleştiren bakış açısı Minima Moralia adlı eserindeki birkaç denemede daha da göze çarpmaktadır. Bu denemelerden biri olan “Ölüme Götüren Sağlık”adlı bölümde burjuva çağında bastırmanın sonucu olarak ortaya çıksan semptomların bastırılması vurgusu ile Nietzsche'nin içgüdülerin içe döndürülerek bastırılması konusundaki görüşleri benzerlik göstermektedir. Ayrıca “Temyiz Mahkemesi” başlıklı denemesinde de Adorno, Nietzsche'ye geniş ölçüde yer vererek eleştirir.

Doğru yargıların yanlışlardan daha çok zevk vermesi ve önsel bir uyum gereği tatlı duygulara yol açması için herhangi bir neden olabilir mi? Şu var ki Amor fati'yi, ‘yazgını seveceksin’ doktrinini savunanda Nietzsche idi...Umut, öyleyse hakikat çıkarsaması da amor fati de dünyanın dehşetine dayanabilmek için dileklere gerçeklik ve akıl dışı zorunluluğa da anlam yakıştıran o alçaltıcı uyarılmanın örnekleridir (Adorno, 2005, 100).

Adorno'ya göre Nietzsche, Hristiyanlığı mitoloji olarak suçlar. Nietzsche'nin hakikat arayışında, çözüm sandığı şeylerin bir hastalığın semptomu olarak ifadesini bulan, hatta daha da ileri giderek delilik ile sonuçlanan durumunun eleştirisidir.

Adorno, *Minima Moralia*'da yer verdiği "Kurunun Yanında Yaş da" isimli denemede kültürden bahseder ve şöyle söyler;

Kültür, insana yaraşan bir toplumda yanılması yaratmakta, bütün insan ürünlerinin temelinde yatan maddi koşulları gözden saklamakta ve rahatlatıp uyuşturarak, varoluşun kötü ekonomik belirleniminin sürüp gitmesine hizmet etmektedir. Kültürün de bir ideoloji olduğu düşüncesidir bu ve ilk bakışta hem burjuva şiddet doktrinince hem de onun muarızınca paylaşıldığı, demek hem Nietzsche hem de Marx tarafından savunulduğu sanılır. Ama işte, insanı yalana karşı uyaran bütün nasihatler gibi bu düşüncenin kendisi de ideolojiye dönüşmeye pek yatkındır. Yaren'e göre Adorno, bu denemesinde kültürün yalanla barbarlığa dolaylı hizmet ettiği eleştirisinde bulunur. Barbarlığı en dolaysız biçimde çağırarak olarak görür (Adorno, 2005, 115-116).

Yine "Entelektüel Tarihe Katkı" adlı denemesinde; iki türlü Nietzsche var. Biri dünyaca ünlü 'sonmoda-filozof' parıltılı şair, öteki ise derinlerine bir türlü varılmayan tükenmez bir düşünür ve psikolog olan Nietzsche'dir. En uzak gelecek de insanın derinliklerini oylayan ve yaşamın değerini veren bu ikinci Nietzsche'ye aittir" der (Adorno, 2005, 10). Adorno'nun bu sözleri Nietzsche'yi olumlayan yanı ile göze çarpmaktadır.

Nietzsche'nin Güç İstencinde dile getirdiği sözler Adorno'nun eleştiri oklarını kendisine çevirmesine sebep olur. 2002 yılında Defter dergisinde Türkçe çevirisi yayımlanan, "Biçim Olarak Deneme" isimli makalesinde Adorno, Nietzsche'nin onay ve olumlama yönündeki öğretisine karşılık, "Deneme böyle bir olay ve olumlama güvenmez. Nietzsche'nin kutsal saydığı mutluluğa ancak olumsuz bir ad verebilir. Tinin mutluluğu dile getiren en yüksek tezahürleri bile salt tün olarak kaldıkları sürece onu engelleme suçuna ortaktır daima (Kejanlıoğlu, 2011, 57).

Son olarak Adorno'ya ait "Nietzsche ve Biz" başlıklı makalede Nietzsche'nin kamuoyunda yanlış tanındığını dile getirir. Ona göre Nietzsche, Nazizmin felsefi atası olarak görülmektedir. Adorno makalede bu durumdan rahatsızlığını ifade eder. Nietzsche'nin felsefesinde güç istencinin hatalı şekilde fazla vurgulandığını söyler. Adorno'nun makalede yer alan bir başka eleştirisi ise Nietzsche'nin klasik bir felsefeci olarak tanımlanmasıdır. Oysa Adorno'ya göre Nietzsche, yazınsal yaşamı boyunca felsefenin resmi geleneğini reddetmiş bir filozoftur (Yaren, 2011, 221).

Adorno-Nietzsche bağlantısı görüldüğü üzere kısmen eleştirel kısmense olumlayıcı yönleriyle karşılaştırılabilmektedir.

3.4. Eleştirel Teori'de Horkheimer-Nietzsche Bağlantısı

Horkheimer, Nietzsche'nin köle ahlakına karşı koyuşunu olumlayan bir bakış açısı sergiler. Martin Jay, *Diyalektik İmgelem* kitabının bir bölümünde Nietzsche'nin bireyin özgürleşmesine engel nitelikteki 'köle ahlakı' konusundaki karşı koyuşunu ele almaktadır. Ona göre;

Horkheimer'in, Nietzsche'nin çalışmasında en çok değer verdiği şey eleştirel niteliğiydi. Öyle ki Nietzsche, çalışmasının fikir ve prensiplerinden vazgeçmeyen bir niteliğe sahipti. Ayrıca Horkheimer, geleneksel Batı ahlakının sahip olduğu mazoşist niteliğinin eleştirisinden etkilenmişti. Ona göre Nietzsche, çilecilik olayında olduğu gibi, sefaletin nasıl toplumsal normlara dönüştürüldüğü ve bu normların Hristiyan etiğinde köle ahlakı aracılığı ile Batı kültürüne nasıl yayıldığını farketmiş, bunu ortaya koyan kişi olmuştu. Nietzsche demokratikleşmeye karşıydı. Horkheimer bir taraftan Nietzsche'nin aşırı bireyciliğini, toplumsal sorunlara ilgisizliğini dile getirir. Bu bir eleştiri niteliğinde olsa da 1930 lardaki irrasyonalistlerle Onu aynı kefeye koymak isteyenleri de eleştirerek Nietzsche'yi savunur. Bu sözlerden hareketle Horkheimer'in Nietzsche'nin felsefesine olan ilgisi açıktır. Horkheimer'e göre Nietzsche, burjuva ahlak anlayışının tarihsel kökenlerini ortaya çıkartmakta değerli çalışmalar yapsa da kendisi de tarihi göz önünde tutmayan bir düşünceye sürüklenmiştir (Jay, 2005, 213-214).

Horkhemier, her ne kadar Nietzsche'ye karşı tutumunda daha nazik ve özenli bir üslup tercih etse de Nietzsche'yi eleştirmekten geri kalmamıştır.

3.5. Adorno-Horkheimer-Nietzsche Bağlantısı

Adorno ve Horkheimer, Aydınlanmanın Diyalektiğinde, aydınlanmanın ikili karakterini, yani bir yandan egemenliği gizemsizleştirirken diğer yandan onu pekiştirmek için araç olarak görmesini ele alırlar (Yaren, 2011, 212).

“Nietzsche, Hegelden bu yana, Aydınlanmanın Diyalektiğini idrak eden birkaç kişiden biriydi. Aydınlanma ve egemenlik arasındaki ikircikli ilişkiyi formüle eden de O olmuştur: Aydınlanma öyle bir biçimde halka indirgenmelidir ki, tüm rahipler vicdan azabıyla rahip olsun-aynısı devlete de yapılmalı. Aydınlanmanın görevi budur, Prenslerin ve devlet adamlarının tüm davranışlarını bilinçli bir yalan oluşturmak anlamı taşımaktadır (Horkheimer ve Theodor, 2000, 69).

Onlara göre diyalektiğin hareket noktası bireyleşmenin bireyleşmenin tahakküm ve sömürü ile bağlantılı olmasıdır. Avrupa aydınlanmasının tarihi hem söylenin kuruluşuyla hem de söylene ihanet edilmesiyle başlar. Söylensel uzlaşma ile soyutlamaya ihanet arasındaki bu diyalektik içerisinde bireyleşmenin ayrılmaz bir parçası yani sanat süreci vardır. Ama Horkheimer ve Adorno’ya göre, cemaatin ve doğanın sınırlarından insanlığa özgü bu sanatsal ayrılma süreci sömürü ve tahakküm anlamı taşımaktadır (Stauth ve Bryan, 2005, 231).

Buradan çıkartılabilecek sonuç, Nietzsche’ye göre tüm toplumsallığı bir ayrılma sürecinde yeniden temellendiren şeyin hınç ahlakı olması iken Adorno ve Horkheimer’e göre araçsal usun ön planda olmasıdır. Yani Adorno ve Horkheimer, dolayım ile hınç arasındaki yakınlığı reddederlerken Nietzsche’ye göre hınç kültürel bir alettir. Çünkü hınçla birlikte birey kendini feda etme taklidinde bulunarak benliğini koruma eylemine girişmektedir.

Nietzsche’ nin bilgi ve ahlak eleştirisinin Horkheimer ve Adorno’nun araçsal aklın eleştirisinde geliştirdikleri ana düşünceye kaynaklık etmesi söz konusudur. Bunu kanıtlar nitelikteki ifade Habermas’ın “Mitle Aydınlanmanın Kördüğümü” adlı makalede şu şekilde dile getirilmektedir (Jürgen, 2003, 88).

“Terk edilen şey, bilginin tüm iddiaları ve yaklaşımlarıdır. Verili olanı olduğu gibi kavramaktır. Sadece olguların üzerinde durmamızı sağlayan soyut zaman-mekansal ilişkileri belirlemek değil, aksine onları yüzeydeki görünümüler olarak, ancak toplumsal, tarihsel ve insani önemlerinin gelişimi içinde tamamlanan dolaylı kavramsal uğraklar olarak tasarlamaktadır terk ettiğimiz.” (Habermas, 1987, 90).

Nietzsche’nin bakış açısı, düzene dair verili yorumların neşeli biçimde terkedilmesini sağlama yönündedir. Horkheimer ve Adorno’ya göre ise bu durum toplumsal olarak yaratılmıştır. Verili toplumsallık biçimlerine bağlıdır. Bu bakımdan Nietzsche’ de verili olan bir toplumsallıktan bahsetse de asıl farkedilmesi gereken nokta şudur. Horkheimer ve Adorno’ya göre kurban sunma ayininin kurumsallaşması, bireyin hayatta kalımını topluluğun aldatılmasına dönüştürür. Onlara göre modernlikten fedakarlaşma yoluyla cemaatleşme ve hilekarlık aracılığı ile benliği koruma arasındaki çelişkili ikilik söz konusudur. Fakat bu noktada Adorno ve Horkheimer, Nietzsche’ye gönderme yapmak yerine, Ludwig Klages’e yönelmişlerdir. Bir bakıma fedakârlık ve mübadelenin cemaat ortamındaki gücünü kabul ederken öte yandan bunu idealleştiren ve bir toplum ideali şeklinde sunmaya çalışan Klages’i eleştirmişlerdir (Stauth ve Bryan, 2005, 235). Sonuç olarak ussal öğenin bilinçli şekilde öne çıkması bakımından Nietzsche’nin de parmak bastığı hınç ahlakına dair önemli bir uzantı ve benzerlik burada da kendini göstermektedir demek mümkündür.

Yaren, Habermas’ın “Mitle Aydınlanmanın Kördüğümü” adlı makalesine dayanarak, Aydınlanmanın Diyalektiğinin totalci bir eleştiri olduğunu söyler. Akla karşı girilmiş böyle bir eleştiri Habermas’a göre kendi başına bir paradoks oluşturmaktadır. Bu durumda iki seçenek ortaya çıkmıştır ve Nietzsche seçeneğini iktidar istencinden yana kullanmıştır. Horkheimer ve Adorno ise farklı bir yol izleyerek çelişkiyi çözümsüz bırakmayı tercih etmişlerdir (Yaren, 2011, 218). Öyle ki tercihlerini sadece eleştiriden yana kullanmayı tercih etmişlerdir demek mümkündür.

Nietzsche’nin Hristiyan dininin ve geç ondokuzuncu yüzyıl Alman ulus-devlet kültürünün özünde, kültürel hınç aletinin bir ürünü olduğu yönündeki savı, faşizme karşı yeniden temellendirilir. Fakat Nietzsche’ye göre hınç, modern insanın kaçınılmaz yazgısı iken; Horkheimer ve Adorno’ya göre faşizmin ve kapitalist kitle kültürünün yalın bir ifadesi olarak kalmıştır. Modern hayatta hazcılık, nihayet kültürel bir alet olarak hınçın sonunun geldiğini göstermiştir. Hınç burada kültürel nihilizmin bir aleti konumundadır (Stauth ve Bryan, 2005, 241).

3.6. Eleştirel Teori'ye İçeriden Bir Eleştiri ve Habermas-Nietzsche Bağlantısı

Habermas, Nietzsche ile olan ilişkisinde, içeriden bir eleştiri getirmesi ile ilk kuşak teorisyenlerden Marcuse, Adorno ve Horkheimer'den daha ayrı bir konumdadır. Sebebi Kellner'e göre postmodern söyleme karşı Habermas ve takipçilerinin savunmacı ve düşmanca tutumudur (Kellner, 1989, 216).

Öznel arası ilişkilerin anlaşılması için anlam yapılarının açıklığa kavuşturulmasına elverecek iletişim araçlarını geliştirmenin önemini ortaya atan kişi Habermas'tır (Stauth ve Bryan, 2005, 250).

Habermas, Horkheimer ve Adorno'yu "Mitle Aydınlanmanın Kördüğümü" adlı makalesinde Nietzsche ile Eleştirel Teori bağlantısını eleştirerek ele alır. Ona göre Nietzsche'nin Horkheimer ve Adorno tarafından Aydınlanmanın Diyalektiğinde ele alınması, Aydınlanmanın özyıkımcı sürecinin kavramsallaştırılması açısından önemlidir (Yaren, 2011, 217).

Habermas, modernliğin çatışkılı bir yapısı olduğu konusunda ısrar etmektedir ve hakikat karşısında hiçbir sorumluluk üstlenmeyen estetik bir bakış açısı yüzünden Nietzsche'nin düşüncesini eleştirmektedir. Nietzsche, yaşama istencinin tikelliğini ve usdışılığını saptamıştı. Nitekim Habermas, bilgiyi kuramsal temelin araçsal bir düzeyine dayandırır. Habermas'ın sorunu, bilginin nasıl olup da kurumsal bir oluşum süreci içerisinde yansız bir iktidar olarak yeniden tesis edilebileceğidir. Bu nedenle Habermas'ın çözüm önerisi, aşırı biliş ile doğaya yönelik bir çıkara ve doğa üzerinde egemenlik kurmaya yaslanan araçsal us arasındaki gediği, iletişimsel eylem aracılığı ile kapatabilecek bir toplum ütopyasıdır (Stauth ve Bryan, 2005, 254). O halde bu ütopya, çıkarın tayin edici belirleyenleri olduğunu gizler niteliktedir. Habermas'ın Adorno ve Horkheimer'den ayrılan yönü budur. Çünkü onlar bilimselleşme sürecinin aklın özdüşünümünü engellediği gerçeğinden hareket etmişlerdir.

Ancak Habermas'ın Nietzsche'yi bilgi kuramsal açıdan yeniden yorumlayışı, toplumsal kurumların bilimselleştirilmesi sürecinin ulaştığı gerçek aşamanın gerisinde kalır. Oluşumunun bu aşaması, bilgi ve çıkarı, us ile iktidarı birbirinden kopamayacak şekilde çoktan birleştirmiştir. Bu bileşimin Nietzsche eleştirisine karşı savunulması, verili yapıların meşrulaştırılmasından başka bir yere varmaz (Stauth ve Bryan, 2005, 258).

Buradan hareketle Nietzsche ile Habermas'ın düşünce bazında ayrılan temel noktalarının aklın normatif temelleri konusunda olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Nietzsche, verili yapılar içinde bireyin yaşam mücadelesini ortaya koymak isterken Habermas düşünceleri ile akli restore etme benzeri bir girişimde bulunmaktadır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Eleştirel Teori, isminin de ima ettiği gibi, diğer filozofların ve geleneklerin bir dizi eleştirisi üzerinden ifade edilmektedir. Bu bakımdan Nietzsche ile yollarının kesişmesi muhtemeldir. Toplumsal gerçekliğe karşı etkileşim amacı taşıyan Eleştirel Teori düşünürlerinden özellikle Adorno, Horkheimer ve Habermas, ideoloji ve kültür eleştirileri, bilgi kuramsal varsayımları ve araçsal akıl düşünceleri bakımından Nietzsche'den bağımsız düşünülemediği için çalışmanın ana konusu olmuştur.

Nietzsche, değerlerin ve kurumların diyalektik bir eleştirisini yapma serüveninde ilk olarak soykütüğü yöntemini benimsediği, verili olarak yaratılan bilginin temellerini aradığı, oluşum süreçlerini tarihsel bir çizgide değil de nedensellik çizgisinde sorguladığı yolculuğunda Eleştirel Teorinin esin ve eleştiri uğraklarından olmayı başarmıştır.

O'nun yöntemi, belirlenmiş, verili olan ahlaki temellerin yanlışlarını ortaya çıkarma amacını taşıyan hınç olgusu ile güçsüzün ve riyakarca olanın dışavurumunu ortaya koymaktır. Bu anlamda ideolojiler bir bakıma, inanç yanlışlıklarından ziyade ya sahici duygu ve eylemin düzenli, bir o kadar da biçimde hatalı temsilleri üzerine oluşturulur. Yanlış ahlak kisvesi altında maskelenen ideolojiler böyle yaratılmaktadır.

Aslında Nietzsche'nin asıl amacı tüm temel değer biçimlerini hayatın kendi içine yerleştirmek ve bunlara olumlu bir anlam yüklemektir. Ancak bu düşüncesi birey temelli çıktığı yolda yazgısını seven ve kaderine razı olan bir bakış ile kendi felsefesinin aksini iddia eden bir yolculuğa sürüklemiştir. Bu yolculuk hınç ahlakı, iktidar istenci, üst insan, perspektivizm ve bengidönüş öğretileri doğrultusunda ele alınmaya çalışılsa da modern dünyanın sancularına bir cevap niteliği olamamıştır. Modernlik düşüncesinin özneliğin yok oluş riskini beraberinde getirmesi ile Nietzsche'nin birey merkezli felsefesi postmodern bir görünüm arzında gün ışığına çıkarak birey düşüncesini yeniden canlandırmıştır. Ancak, Nietzsche'nin gerek mite gerekse sanata açılan yolu tamamlanamamış bir proje olarak kalmıştır.

Kendine özgü bir felsefe eğilimi gösteren Nietzsche, günümüz postmodern anlayışla bakıldığında felsefesindeki nihilist unsurların yanı sıra din karşıtlığı ile aklı öne çıkararak bir düşünce yapısına sahiptir. Ancak mevcut felsefe düzenlerinden ziyade sürekli yenilenmeden yana olup çağdaşlarından farkını ortaya koymaktadır. Nietzsche fikirlerinin temel odak noktası insani amaç ve eylemlerin tutku ile yapılmasına dair güç istencidir. Bu istenç iktidar bağlamında onun felsefesindeki siyasi yönü ortaya koymaktadır. Ancak Nietzsche, Tanrı'nın öldüğünü ilan etmesiyle ve ortadan kalkmasıyla tüm değerlerin yok oluşunu ve beraberinde gelen nihilizmi tartışmasıyla yokluğun orta yerinde bir başına kalan insanı ele alırken bu durumun bir son değil aslında yeni değerleri oluşturmanın da fırsata dönüşen yönünü ortaya koymaktadır. Ona göre yaşam kendini tekrar eden sonsuz dönüşümünde bireyin kendisiyle yüzleşmesini gerektiren bir yaşamdır. Yüzleşmeyi başarabilen üst insanın varlığı onun felsefesinde postmodern bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Nietzsche'nin felsefesi günümüz insanının bunalımlarını ve kendini arayışını izah eder niteliktedir.

Nietzsche düşüncesi, farklı zamanlarda da fikirlerinin gündeme gelmesinin ötesinde günümüz insanının kimlik arayışı ve değerleri yeniden yorumlama çabasıyla her dönemde güncel kalabilecek kadar özgünlüğünü korumaktadır. Nietzsche'nin bakış açısından yola çıkarak günümüz insanında nihilizmin, yozlaşmışlığı, umutsuzluğun batağından kurtulma çabasında, onun düşüncesinden hareketle, "yaşamı olumlama'nın anlamlarını keşfetmeye çalışmak, geçmişi sebep sonuç ekseninden çıkartıp ondan kopmadan yaşamı her gün yeniden üretmeye çabalamak önerilebilir.

KAYNAKLAR

- Adorno, W. (2005). *Minima Moralia*. (Çevirenler: Orhan Koçak, Ahmet Doğukan). İstanbul: Metis Yay.
- Aschheim, S. E. (1994). *The Nietzsche Legacy in Germany: 1890-1990*. Berkeley: University of California Press.
- Deleuze, G. (2005). *Nietzsche*. (Çeviren: İlke Karadağ). İstanbul: Otonom Yayınları.
- Habermas, J. (1982). The Entwinement of Myth and Enlightenment. *New German Critique*, 26, 13-30.
- Habermas, J. (1987). Modernite Versus Postmodernite, Mehmet Küçük (Derleyen), *Postmoderniteye Giriş: Bir Dönüm Noktası Olarak Nietzsche*. İçinde. (ss. 263-290). İstanbul: Say Yayınları.
- Habermas, J. (1990). The Entwinement of Myth and Enlightenment. *The Philosophical Discourse of Modernity: Twelve Lectures*. İçinde, (ss.106-131), Cambridge, Mass: MIT Press.
- Horkheimer, M. vd. (2001). Nietzsche ve Biz. *Cogito*, 25, 206-212.
- Horkheimer, M. ve Theodor A. (2000). *Aydınlanmanın Diyalektiği, Felsefi Fragmanlar*, (Çevirenler: Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Jay, M. (2005). *Diyalektik İmgelem. Frankfurt Okulunun Tarihi ve Çalışmaları (1923-1950)*, Çev. Sevgi Doğan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Jürgen (2003). Mitle Aydınlanmanın Kördüğümü: Max Horkheimer ve Theodor Adorno. *Cogito*, 36, 85-108.
- Kejanlıoğlu, B. (2011). *Zamanın Tozu: Frankfurt Okulu'nun Türkiye' deki İzleri*. Ankara: De Ki Yayınları.
- Kellner, D. (1989). *Critical Theory, Marxism and Modernity*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Megill, A. (1998). *Aşırılığın Peygamberleri*. (Çeviren: Tuncay Birkan). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Nietzsche, F. (2009a). *Şen Bilim*. Ana Metin 1. (Çeviren: Ahmet İnam). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2009b). *Yunan Tragedyası Üzerine İki Konferans*. (Çeviren: Mahmure Kahraman). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2009c). *Nietzsche: Böyle Buyurdu Zerdüşt, İyinin ve Kötünün ötesinde, Ahlakın Soykütüğü Üzerine, Tan Kızılığı, İnsanca, Pek İnsanca*. İstanbul: Say Yayınları.
- Poole, R. (1993). *Ahlak ve Modernlik*. (Çeviren: Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Stauth, G. ve Bryan S.T. (2005). *Nietzsche'nin Dansı*. (Çeviren: Mehmet Küçük). Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Yaren, Ö. (2011). *Türkiye'de Frankfurt Okulu- Nietzsche Bağlantısının Alınlanması Ya da Prologlara Sıkışmış Tatlı Betüş'ün Trajedisi*. Ankara: De Ki Yayınları.
- Wiggershaus, R. (2001). The Frankfurt School's 'Nietzschean Moment'. *Constellations*, 8(1), 144-147.